

רסים של הקונה והמוכר. השלמה זו אינה שרירותית, אלא תכליתית. על ידי הדינים הבאים להסדיר את עניני מיקח ומימכר תושג באופן הטוב והיעיל ביותר טובתם הכלכלית של הצדדים הנוגעים בדבר ובעקיפין גם זו של האומה כולה. ומאחר שהמשפט מסדיר את עניני מיקח ומימכר, הריהו מעניק ממילא, הן לקונה והן למוכר, מידה מסויימת של כוח-שלטון, אשר כל אחד יכול להשתמש בו, כדי להשיג על ידו מטרה אנוכית. כך עולות בקנה אחד ההשלמה האובייקטיבית בין אינטרסים מנוגדים והענקת כוח-שלטון לצדדים הנוגעים בדבר.

אוצר החכמה

מן הצורך שהמשפט יהא מכוון לתכלית. מטרת המשפט היא, לפי הברה זו, לשמש בסיס חוקי לתכליות. כל דין בחוק ועמו השלטון הבא מכוחו מוצאים, איפוא, את הצדקתם בתכלית. אולם תכלית זו, היא עצמה טעונה עוד הצדקה. לפיכך אין לראות את הדין שבחוק כמוצדק מבחינה אובייקטיבית, כלומר כנכון וצודק, אלא אם כן יהא נמצא מוצדק גם לאחר שנמדד בקנה-מידה עליון של כל התכליות יחד. זו היא הנקודה, שבה נפגש החוק, לפי הגדרתו המדוייקת, עם המוסר. שכן המוסר אינו אלא תורת התכליות של בני אדם. לשאלה: כיצד אתנהג במעשי למען יהיו כולם נכונים וצודקים, למען יהיו נעשים לא רק לפי נטיית הלב שבאותו רגע, אלא לפי קנה-מידה כללי? — לשאלה זו, העומדת גם בפני המחוקק בשעה שהוא שם חוק ומשפט, יכולה לתת תשובה מניחה את הדעת רק תורת התנהגות האדם, כלומר רק תורת המוסר לבדה. מה שהמשפט המודרני מוסיף ומבליט את הישענותו על, מידות המוסר הטובות, הרי זה רק משום שהוא מכיר במידה גדולה והולכת בקשר העמוק שבין המשפט והמוסר. כל מעשה הנמצא מגונה ופסול, כשהוא נמדד בקנה-מידה עליון של התנהגות האדם בכלל, נחשב כפגיעה במידות המוסר הטובות.

מן הראוי, איפוא, שגם ההשלמה בין האינטרסים וגם הענקת כוח השלטון הכרוך בה תהיינה מוצדקות מבחינה מוסרית. אך לא תמיד היתה מחשבה זו פועלת בהכרתם המשפטית של העמים. כל זמן שסלוס פובליקה, כלומר כוח המדינה וכבודה, נחשבו לנקודת-מוצא עליונה בחקיקת חוקים, היה גם המשפט מוכרח להאציל מזיו

הקדושה והצדק על מעמד נושאי השלטון במדינה, ודומה היה, כאילו המשפט לא בא אלא כדי לשלול את זכויותיהם של העשוקים: „המשפט הוא עוול בגושפנקה חוקית“. היו זמנים, שאימרה בזוייה שנונה זו בפי הפילוסוף הגדול, היתה קולעת ככתבה וכלשונה אל האמת. כי כוח המדינה ושיגשוגה ועושרם המתרבה של בני השכבה העליונה הלכו בד בבד עם התדלדלותם הגמורה של המוני העם, שבעיקר הם לבדם היו נחשבים ככפופים לחוק.

המשפט המודרני שואף להיות משפט סוציאלי. הוא שואף להשלמה אמיתית בין אינטרסים מנוגדים ואינו רוצה להרבות כוח-שלטון בידי צד אחד. המשפט מבקש להיות, צודק'. באופן זה נעשה יסוד המוסר גם יסוד למשפט המודרני. המשפט רוצה בשמירתן של מידות המוסר הטובות.

אולם יסוד המוסר, מושגו במיצויו האחרון והיחיד, שממנו לבדו הוא מסיק את מסקנותיו להלכה ולמעשה, הוא המושג, או יותר נכון: האדיאה לראות באדם רק את האדם. האדם באשר הוא אדם הוא קנה המידה היחיד לצדקת מעשי בני אדם. ואם בכלל ייתכן קנה-מידה כללי לצדקת מעשיו התכליתיים של האדם, הרי מן ההכרח שבסולם המדרגות של התכליות יהיו כל המעשים מכוונים בסופו של דבר אל תכלית אחת, עליונה ומוחלטת, שאין לפניה עוד תכלית אחרת שתוכל לשמש לה אמצעי. תכלית זו היא האדם שנברא בצלם. גילוי זה של האדם כמו שהוא הוא ההישג הגדול של תורת קנט. „הווה מתנהג כך, שלעולם לא תראה במעשיך את בני אדם ואת עצמך כאמצעים בלבד, אלא תראה אותם תמיד כמטרה בפני עצמה“. רק תכלית זו יכולה להיות, בתוקף חזונה המקיף וערכה המופשט בלבד, קנה-מידה ומורה-דרך לכל המעשים ויכולה לשעבד לעצמה את מעשי בני אדם לכל צורותיהם. מגונה מבחינה מוסרית ומנוגד למידות הטובות הוא, איפוא, כל מעשה, המחלל את כבוד האדם הנעלה על כול, אם של עושה המעשה או של זה שהמעשה נעשה בו, או הממיר את כבודו המוחלט של האדם במחירו היחסי.

מן רעיון מוסרי זה, המונח ביסודו של המשפט, מוסברת בתכלית ההסבר נטייתו לצד השיוויון העקרוני של כל הכפופים

[1234567]

לו. האידיאה לראות באדם רק את האדם הוא קנה המידה המוחלט היחיד לפעולותיו המשפטיות של האדם, כשם שהוא קנה-מידה לפעולותיו בכלל. וככל שהמשפט, במגמתו להשלים בין אינטרסים, מוכרח להעניק לזכאים לדבר כוח-שלטון, שעל הכפופים למשפט להכיר בו ולנהוג בו כבוד — כן חייב הוא, בזיקתו התדירה אל המוסר, לשמור על מהותו של השלטון ועל תחומיו, כדי שלא ישתמשו בו לרעה וכדי שלא יורידו את הכפופים למשפט לדרגת אמצעים גרידא. חלוקת השלטון מכוח המשפט הנעשה בידי בני אדם, אין לה, לפי טיבה והיקפה, כל תכלית אחרת אלא זו התואמת כולה לתכלית העליזה: לאידיאה לראות באדם רק את האדם.

במשפט המודרני הנשען על המוסר, עומדים מבחינה עקרונית בני העם זה מול זה כאברים של כלל האנושות, השווים בכל זכויותיהם. בפני האידיאה לראות באדם רק את האדם אין מקום להבדלים בין איש ואשה, אין קיום לעבדות, וגם המחיצות, שהאומות הקימו ביניהן במשך לפי שנים, מן ההכרח שילכו ויתמוטטו זה אחרי זה. האידיאה הרואה באדם רק את האנושי שבו, בקיצור: האידיאה של האנושות, היא שמשווה למשפט המודרני אופי אוניברסאלי.

[1]

האידיאה של האנושות: האדם באשר הוא אדם

„עם גמר לידתו של האדם מתחיל כושרו המשפטי.“
 כך כתוב בסעיף הראשון של ספר החוקים האזרחיים הגרמני החדש. מה ארוכה ורוויית דמעות היתה הדרך ומה רב מספר בני אדם, שהלכו כפופי-גו והתנוונו וגוועו דומם כחית השדה, עד שזכה סעיף זה, המגנה קרטה של האדם באשר הוא אדם, המגלם בתוכו את נצחון המוסר בחוק, לעמוד בראש מערכת חוקים! מה גדולה החשיבות האוניברסאלית הנודעת לסעיף זה שבחוק. הוא עובר על כל ההבדלים האינדיבידואליים של המין, על כל הניגודים הסוציאליים של המעמד ואינו געצר בפני מחסומי-גביל לאומיים או גזעיים. הוא קובע את הנושא לכל חוק ומשפט באורח פרוגראמטי:

את האדם כמו שהוא. לדידיה הכושר המשפטי הוא סגולה הבאה לו לאדם עם לידתו ומכוח לידתו והיא סגולה שאינה ניתנת לא לחלוקה ולא לתמורה. בסולם התכליות הכרח הוא, שכל סעיפי החוק האחרים, במידה שהם נכונים וצודקים, יהיו ניתנים להסיק מסעיף ראשון זה המייצב את אישיות האדם. העיקרון הפורמאלי של האדם באשר הוא אדם, היא שמשווה תוכן ומשמעות רבת-ערך לכל סעיף מסעיפי דחוק, כשהם מובאים לידי שימוש להשגת מטרות מסויימות.

כל חלוקה של כוח-שלטון בין בני אדם בתוקף החוק, אם היא שונה ובלתי-שווה מבחינה עקרונית, הריהי נוגדת את יסוד המשפט ועומדת בסתירה למידות המוסר הטובות. כל כפיה יתירה של רצון האדם, כל ביטול זכות להגדרה עצמית של הפרט, אם מטעם החוק, או על ידי חוזה או לפי הסכם חפשי, הם בלתי מוסריים ואסור לו לשופט הגרמני לסייע לכך בכוח המדינה. אל האוטונומיה המוסרית של הפרט מצטרפת האוטונומיה הסוציאלית של בני העם. האידיאה של האנושות היא העיקרון הפורמאלי הן של המשפט והן של המוסר. מן האמור לעיל מוסבר היטב, מדוע ובאיזו מידה מוכרח השופט הגרמני לראות סתירה למידות הטובות בכל הפליה עקרונית בין הבעל והאשה לגבי זכויותיהם לגירושין, הנובעת מן ההבדל בהערכת חובתם שהנישואין מטילים על כל אחד מהם, וכן בכל מערכת משפטים, המבססת יחסים בין שני בני אדם על בסיס של עבדות ואדנות. בשני אלה, במשפט האשה ובמשפט העבד, נפגע עקרון השיויון, השולט הן במשפט והן במוסר. בשני אלה אינם נשמרים כראוי לא הדר כבוד האנושות שבאדם ולא האוטונומיה המוחלטת של רצונו לבחירה חפשית. ההשלמה בין האינטרסים של הבעל והאשה, של העבד והאדון, מכוח המשפט האובייקטיבי נעשתה כאן באופן כזה, שכוח השלטון הסובייקטיבי שדוענק לצד האחד מערער את חירותו של הצד האחר, או אף מבטל אותה כליל. השקפתו של השופט הגרמני על המשפט, כפי שהוא צריך להיות, מושתתת כולה על האידיאה של האנושות. והיא לפי כל מהותה אוניברסאלית ומנותקת כדי כך מגבולות של מדינה ולאום, עד שהיא עושה כל תקנת-חוק אחרת, שעומדת בסתירה אליה, לבלתי ראוייה לשימוש בידי שופט גרמני, אפילו לגבי אזרחי-חוץ. תקנת-חוק כזו

היא כולה, בלתי צודקת, משום שהיא פוגעת ביסוד המשפט, כפי שהוא צריך להיות, ובתחום השיפוט הגרמני היא נחשבת אם-כן כבלתי-קיימת.

בדרך כלל רגילים לסלק את הבעיה במה שאומרים, שהעבדות זכן היחסים שבין בעל ואשתו, כפי שהם מוסדרים במשפט התורה, אמנם אינם הולמים את ההשקפות המוסריות, כפי שסוף-סוף הן רווחות היום בקרב העם הגרמני. מי שעושה כך, לא ירד לסופה של הבעיה. לא ההשקפות המוסריות הרווחות כיום הן מעניינות. מהן אפשר היה להתעלם. אפשר היה לומר, שהשקפות אלו בנות זמנן הן ועם השתנות הזמן ישתנו בוודאי גם הן. רק ביסוסן השיטתי מוציא אותן כליל ממסגרת הזמן ומביאן בקשר ישיר עם יסודי היסודות של תורת התנהגות האדם בכלל, עם מהותו הנצחית של האדם, ששרשיה בתחום החירות. לא מה שהעבדות והפולוגמיה פוגעות אולי ברגשי האיש המודרני עושות את מוסדות המשפט שלהן לבעיה. רגשות אלה מקומם בתחום הפסיכולוגיה בלבד, אולי גם בתחום הפיסיולוגיה, שם אולי אפשר להביאם לידי ליבון ובידור. אבל העובדה, שמשפט העבד ומשפט האשה נראים כבלתי מתיישבים עם העיקרון של המשפט הנכון והצודק, ופסולים, איפוא, מבהינה אובייקטיבית, ז"א. מבהינה מקובלת על הכל, העובדה שהם עומדים בסתירה לאידיאה של האנושות -- עובדה זו היא שמעוררת בקרבנו ספקות כבדי-משקל ביחס אליהם ועושה את השאלה לשאלה בוערת ממש: כיצד מתייחס משפט התורה לאידיאה של האנושות?

[ח]

היהדות והאידיאה של האנושות

השאלה הוצגה בצורה ברורה וחותכת ומחייבת תשובה, שגם היא תהא ברורה וחותכת. והנה התשובה: האידיאה של האנושות היא אחת הפנינים היקרות באוצר התורה הישראלית; היא אחת מאמיתות היסוד של היהדות; הוא אותו החזון היהודי.